

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra filozofie a společenských věd

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Descartova metodická skepse

Descartes' methodical scepticism

Martina Šolcová

Vedoucí práce: Mgr. Hynek Janoušek, Ph.D.

Studijní program: Filozofie / B6101

Studijní obor: Filozofie a společenské vědy / 6101R029

2020

Zadání bakalářské práce

Autor:	Martina Šolcová
Studium:	F15BP0072
Studijní program:	B6101 Filozofie
Studijní obor:	Filozofie a společenské vědy
Název bakalářské práce:	Descartova metodická skepse
Název bakalářské práce AJ:	Descartes' methodical scepticism

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tato bakalářská práce si klade za cíl blíže popsat téma skepse René Descarta a jeho výklad filozofie, jakož převážně hledání prvního principu. Cílem je přiblížit jeho myšlenky zejména z děl *Meditace o první filozofii* a *Rozprava o metodě*, ve kterých bude práce zaměřena především na pasáže, kde se objevují zmínky o metodách jeho skepse. Načež zde bude přiblíženo, jak ke své skepsi dospěl a jak svojí filozofií ovlivnil další novověké autory. Dále v této práci dojde k popisu názorů a postojů autorů, kteří se Descartem blíže zabývají a rozebírají jeho myšlenky. Nakonec bude provedeno zhodnocení těchto autorů v porovnání s původními Descartovými koncepcemi.

DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 3. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2015. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-202-8. DESCARTES, René. *Princípy filozofie*. Přeložil Július ŠPAŇÁR. Bratislava: Pravda, 1987. DESCARTES, René. *Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách*. Praha: J. Laichter, 1947. GLOMBÍČEK, Petr a Jan KUNESŠ (eds.). *Cogito, ergo sum*. Praha: Filosofia, 2006. ISBN 80-7007-232-6. HUSSERL, Edmund. *Karteziánské meditace*. Praha: Svoboda, 1968. *Filozofie a současnost*. KOYRÉ, Alexandre. *Rozhovory nad Descartem*. Praha: Vyšehrad, 2006. *Krystal (Vyšehrad)*. ISBN 80-7021-835-5. MÁCHA, Karel. *Cartesius*. 2. vyd., 1. vyd. v nakl. Petrov. Brno: Petrov, 1991. *Speranza*. ISBN 80-85247-08-9. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filozofie 2: novověk*. Praha: Votobia, 1999. ISBN 80-7220-064-X. ROBERTSON, A. T. *Racionalismus v teorii a praxi*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1960. RÖD, Wolfgang. *Novověká filozofie I*. Praha: Oikoymenh, 2001. *Dějiny filozofie (OIKOYMENH)*. ISBN 80-7298-039-4. RÖD, Wolfgang. *Novověká filozofie II*. Praha: Oikoymenh, 2004. *Dějiny filozofie (OIKOYMENH)*. ISBN 80-7298-109-9. SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filozofie*. Brno: Barrister & Principal, 1999. ISBN 80-85947-29-3. SOBOTKA, Milan. *Dějiny novověké filozofie od Descarta po Hegela*. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. ISBN 80-7007-030-7.

Garantující pracoviště:	Katedra filozofie a společenských věd, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Hynek Janoušek, Ph.D.
Oponent:	Mgr. Ladislav Koreň, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	16.11.2016

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne ...

Podpis:

ANOTACE

Tato bakalářská práce si klade za cíl blíže popsat téma skepse René Descarta a jeho výklad filozofie jako převážně hledání prvního principu. Cílem je přiblížit jeho myšlenky zejména z děl *Meditace o první filozofii* a *Rozpravy o metodě*, ve kterých bude práce zaměřena především na pasáže, kde se objevují zmínky o metodách jeho skepse. Načež zde bude přiblíženo, jak ke své skepsi dospěl a jak svojí filozofií ovlivnil další novověké autory. Dále v této práci dojde k popisu názorů a postojů autorů, kteří se Descartem blíže zabývají a rozebírají jeho myšlenky. Nakonec bude provedeno zhodnocení těchto autorů v porovnání s původními Descartovými koncepcemi.

KLÍČOVÁ SLOVA

Descartes, metodická skepse, racionalismus, dualismus, pochybnost

This thesis aims to describe the topic of skepticism by René Descartes and his interpretation of philosophy, as primarily seeking a first principle. The goal is to describe his ideas mainly from books *Meditations on First Philosophy* and *Discourse on the Method*. My work will be focused on parts of the text dealing with the methods of his skepticism. Then I will discuss how Descartes reached his sceptical attitude and how his philosophy influenced other modern authors. Furthermore, this paper will describe opinions and attitudes of authors who deal with Descartes and his ideas. Finally, there will be undertaken the assessment of the authors in comparison with the original concepts of Descartes.

KEYWORDS:

Descartes, methodical scepticism, rationalism, dualism, doubt

OBSAH

1.	Úvod.....	5
2.	Descartův život.....	6
3.	Původní názory.....	8
4.	Descartova teorie poznání.....	20
5.	Co z teorie vyplývá	
5.1.	Zpochybnění.....	24
5.2.	Existence Boží.....	29
5.3.	Existence vlastního „já“.....	31
5.4.	Oddělení mysli od těla.....	35
6.	Vliv Descarta na další autory.....	38
7.	Závěr.....	42
8.	Seznam literatury.....	43

ÚVOD

V 17. století, v období působení René Descarta, došlo k velkým změnám nejen v myšlení a chápání světa, ale moderní racionalistické rysy se prosazovaly také v politice, ekonomii a v celé sociální oblasti. V první polovině 17. století dochází k propojení renesančního myšlení, pozdní scholastiky a moderního vědomí. Filozofie byla v tomto období z velké části ovlivněna matematikou a stále se zde nacházely náboženské vlivy. Na rozdíl od scholastického období byla již brána jako autonomní, což jí dávalo prostor rozlišit vědění od víry a rozvíjet se nezávisle na teologii.¹

Filozofové tohoto období jsou nazýváni racionalisty. Racionalismus se vyznačuje tím, že se snaží najít jednotnou metodu, kterou by bylo možné aplikovat ve všech oblastech poznávání. Tato filozofie si kladla za úkol najít podmínky, za kterých by vědecké teorie platily jako popisy reálných struktur skutečnosti. Za jediný možný způsob uvažování byl považován ten vědecký či spíše mechanistický. Poznání skrze smysly bylo označeno za nepravdivé a klamné, neboť jak bylo dokázáno, jediné, čemu můžeme věřit, byl náš rozum a Bůh, který nás za žádných okolností nemůže klamat. Teologická vysvětlení přírodního dění byla odmítána a cokoliv, co se nedalo objasnit jinak než mechanisticky, bylo chápáno jako nereálné a zamítnuto jako fikce. Racionalismus také pomohl k vývoji psychologie a jejímu vzniku jako samostatné vědy, a to především díky koncepci dualismu a nové definici duše. A právě odsud, od racionalistické tradice se začínají psát dějiny moderní filozofie.²

Za zakladatele moderní filozofie je brán René Descartes, který svojí argumentací změnil metodu celé filozofie. Filozofie se zajímala o pravdu, však ale takovou, která nemůže být za žádných okolností vyvrácena.³ Descartes tvrdil, že filozofie potřebuje pevné a nezpochybnitelné základy, na kterých by bylo dále možné stavět celé filozofické a pravdivé vědění.

¹ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I*. Praha: Oikoymenh, 2001. Dějiny filosofie (OIKOYMENH), s. 9-12.

² Tamtéž – 14-16.

³ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. Brno: Barrister & Principal, 1999, s. 21.

DESCARTŮV ŽIVOT

Descartes byl velmi pozoruhodným filozofem. Snažil se hledat nové cesty, kterými by se mohla ubírat filozofie. Byl velkým zastáncem Boha a církve a zároveň byl za svůj mechanistický přístup k filozofii často církví napadán.⁴

René Descartes se narodil 31.3.1596 v městečku La Haye, ve střední části Francie, které však dnes nese jeho jméno Descartes. Pocházel z aristokratické, katolicky smýšlející rodiny. Descartova matka zemřela na plicní chorobu, když byl Descartovi jeden rok. Sám Descartes tuto dispozici k plicním nemocem zdědil.

V roce 1606 začal Descartes studovat na první jezuitské koleji ve Francii, a sice v městě La Flèche. Dostalo se mu tradičního vzdělání ve všech tehdy dostupných oblastech. Ve filozofii se nejvíce vyučovalo vědění Aristotelovo a Tomáše Akvinského. Matematické znalosti byly vyučovány spíše k praktickému využití v inženýrství a vojenství. Když studia v koleji dokončil, Aristotelova filozofie se mu zdála být překonaná, ale jiná teorie však neexistovala. Vědou, které věřil, byla matematika. Věřil také, že by se poznatky matematiky daly využít v hledání nové cesty, kterou by se mohl vydat nový směr filozofie. Postupem času se Descartes čím dál více zajímal o možnost spojení matematiky s filozofií a o pokus filozofii tzv. matematizovat. Na matematice ho fascinovala přesnost a pravdivost, které by mohla převzít i filozofie a tímto spojením by mohla vzniknout nová filozofie s vlastnostmi matematiky, díky kterým by byla nezpochybnitelná.

V průběhu 20. let začal formovat své dosavadní poznatky a psát dílčí spisy, aby pak roku 1637 vyšla jeho nejvýznamnější díla, jako jsou Rozprava o metodě, Geometrie, Dioptrika, které však byly psány francouzsky, nikoliv latinsky, jak tomu bylo zvykem.⁵ Jak Descartes sám říkal, bylo to z toho důvodu, aby byly úvahy každému srozumitelné. Nová filozofie by neměla být pouze pro

⁴ BEČVÁŘ, Jindřich. *René Descartes, milovník rozumu*. Praha: Prometheus, 1998, s. 3.

⁵ Tamtéž, s. 4-13.

zasvěcené lidi, ale naopak pro lid všeobecný. Tato filozofie měla vyrůst na rozumu, a to nejen vybraných lidí, ale každého člověka.⁶

Ve 30. letech byl Descartes označen ortodoxním teologem Voetiem za bezbožného, když byly jeho myšlenky použity ve výuce na holandské univerzitě. Byl předvolán i před soud, situace se však později uklidnila. Avšak neustálé útoky Descartes zažíval po celý život. Začátkem 40. let vyšla jeho kniha *Úvahy o první filozofii*, která již byla psána latinsky, neboť Descartes jí chtěl nahradit starší, scholastické učebnice výuky filosofie na univerzitách.

Velmi významné pro něho bylo přátelství s princeznou Alžbětou, dcerou Fridricha Falckého. Zajímala se o filozofii a jejich názory se velmi podobaly. Její život nebyl příliš šťastný, hledala tedy útěchu ve vědě a v korespondenci s filozofy. Roku 1644 vydal Descartes své velké dílo *Základy filozofie*, které bylo věnováno právě princezně Alžbětě.

Další Descartův významný kontakt byl se švédskou královnou Kristinou, která měla velký zájem se s Descartem setkat a pozvednout prestiž svého státu ve vědě. Roku 1649 dostal Descartes pozvání do Stockholmu. Ač se velmi obával studeného klimatu, královnino pozvání přijal. Dokončil zde velké množství traktátů a vyučoval královnou ve všech vědách, a především ve filozofii již od brzkých ranních hodin, což ho velmi vyčerpávalo. Jeho obvyklý denní režim, na který byl zvyklý, byl poměrně drasticky narušen, vždy totiž v dopoledních hodinách odpočíval. Vyčerpání, studené klima a zděděná dispozice se odrazily na jeho už tak podlomeném zdraví. V únoru 1650 onemocněl zápallem plic a jedenáctého téhož měsíce zemřel.⁷

⁶ MÁCHA, Karel. *Cartesius*. 2. vyd., 1. vyd. v nakl. Petrov. Brno: Petrov, 1991, s.45.

⁷ BEČVÁŘ, Jindřich. *René Descartes, milovník rozumu*. Praha: Prometheus, 1998, s. 15-22.

PŮVODNÍ NÁZORY

Než můžeme začít mluvit o Descartovi a posuzovat jeho filozofii, bylo by vhodné prozkoumat počátek jeho myšlení, to, co ho k vytvoření nové cesty filozofie vedlo a stejně tak i jakým způsobem došlo k přeměně scholastické filozofie v novověkou a jak tato změna byla všeobecně přijímána. Vydal se Descartes svoji vlastní cestou, či jeho názory byly zčásti převzaté a Descartes tak navazoval na své předchůdce? Většina zdrojů se zabývá jeho filozofií a myšlenkami velmi podrobně, však vlivy, které působily na Descarta, jsou velmi zřídka zmiňované.

Descartes byl přesvědčen, že filozofie potřebuje nový základ a že ten, který položil Aristoteles a teorie poznání, kterou popsal v *Organonu* je již přežitkem. Není dokonalá, respektive není dokonale jasná a nemá pevné základy, jaké by filozofie měla mít. Descartes chtěl vytvořit takovou filozofii, která by byla nezpochybnitelná a jejíž pravdivost by nemohla být nikdy za žádných okolností ohrožena. Touto ideou nového směru filozofie se začal zabývat již během svých studií v jezuitské koleji La Flèche, kde ho spíše než filozofie zajímala matematika a to jak aritmetika, tak geometrie, ve kterých nacházel tolik žádanou přesnost, pravdivost a jednoznačnost.

Descartes odmítal opírat se o myšlenkové názory jiných myslitelů a spoléhal se na názory své. Přece jen však každý filozof, i když se chce vydat vlastní cestou, musí z nějakého zdroje čerpat, ať už se chystá s danými myšlenkami souhlasit, či výklady okomentovat a přepracovat je do takové formy, aby byly v souladu s jeho názory. Tímto zdrojem bylo pro Descarta z větší části dílo Aristotelovo a také Platonovo.⁸

Dalším předstupněm, který předznamenával změnu ve filozofii a ve společnosti, byla pozdní scholastika. Příčinou byla změna náhledu na teologii. Teologie se začala obracet proti přirozenosti křesťanství a ze strany církve pak

⁸ SOBOTKOVÁ, Alena, KRÁLOVÁ, Magda, ed. *Filosofické dílo René Descartesa*: [soubor úvah z mezinárodní konference k 400. výročí narození René Descartesa konané ve dnech 23.-24. září 1996 v Praze]. Praha: Filosofia, 1998, s.19.

byl kladen důraz na její autoritu. Křesťanská víra se tímto změnila v pouhé poslouchání rozkazů církve, aniž by byl brán v potaz rozum a vůle jednotlivce. Tímto způsobem pomalu ale jistě docházelo k úpadku církve.⁹

Teologem a filozofem tohoto období, na které Descartes také z části navazoval, byl Vilém Occam. Ten však již nebyl takovým teologem jako jeho předchůdci. Jeho filozofie chtěla přesné důkazy a jeho víra nebyla již tak dogmaticky pevná. Kládl větší důraz na individuální rozum než na příkázání církve. Daleko více uznával světský řád, který by měl být nadřazen řádu církevnímu. A je to právě Occamova filozofická skepse a metoda Occamovy břitvy, která pomohla k vytvoření nového směru.

Vilém z Occamu jako nominalista zde pokládá základy novověké filozofie. Přišel s tehdy revolučním učením, které však přispělo k pádu scholastiky. Začal oddělovat logiku od podstaty věcí a také jednotliviny přírodní od logické formy, pomocí níž naše mysl tyto jednotliviny zpracovává. Rozšiřuje metodu poznání logickým důkazem, to pro něho znamená přesně dokázat – tedy evidentními soudy nebo intuicí. Rozeznává metodu poznání, která se zabývá slovy, pojmy, pravdou a také poznávanými věcmi, což jsou podle něho jen dané přírodniny. Náš rozum a poznávaná věc jsou tedy jedinými nástroji poznání. Ve scholastice tento rozdíl mezi věcmi a jejich poznáním neexistoval. Occam tvrdil, že pojmy, které zpracovává náš rozum, jsou znaky pro dané věci a že tyto pojmy jsou pak výtvořiny rozumu, nikoliv obrazem idejí, které nazírá mysl. Poznání je tedy aktem rozumu, který se týká dané skutečnosti. A právě tato myšlenka je důležitá pro toto období konce scholastiky a následné přeměny v myšlení racionalistické.¹⁰

Když Descartes dokončil svá studia, byl si vědom toho, že absolvoval tehdy nejlepší školu ve Francii. I přes to se mu zdálo, jak on sám říkal, že ze svého studia neměl příliš velký užitek, protože se cítil být zmaten pochybnostmi a také stále vzrůstajícím pocitem své nevědomosti. Obory, kterým byl vyučován, se mu nezdály dostatečné. Aby své vědění více obohatil, studoval sám velké

⁹ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie 1: starověk a středověk*. Praha: Votobia, 1998, s. 462-463.

¹⁰ Tamtéž, s. 463-465.

množství knih týkající se věd, později došel k přesvědčení, že věda, kterou byl vedený, vlastně neexistuje.

Descartes měl velkou zálibu v matematice díky její jistotě a zřejmosti argumentů, ale z počátku si jistě zcela neuvědomoval její užitečnost, kterou využil později. Její základ se mu zdál dostatečně pevný a bezpečný na to, aby se dala využít nejen k mechanickým věcem, jak byl dříve vyučován, nýbrž aby se na jejích základech dalo vystavět mnohem vznešenější umění.

Pokud se jednalo o soudobou filozofii, vadilo mu, že v ní neexistuje téma, o kterém by se nedalo diskutovat, a že různí učení lidé mohou mít na témata určité názory. Řada takových nemusí být vůbec pravdivá a o většině by se dalo říct, že jsou pouze pravděpodobné a pravděpodobnost v žádném případě nezaručuje pravdivost, naopak podle Descarta označuje spíše nesprávnost. Stejně tak pochybné pro něho byly i další vědy, které byly vystavěné na základech tehdejší filozofie.

Dobu po svých studiích věnoval Descartes cestování. Poznával svět a hledal pravdu, tvrdil, že tímto způsobem najde pravdu spíš, než kdyby jako učenec seděl ve své pracovně a věnoval se rozličným úvahám. Navíc kdyby býval takovým učencem jako někteří jiní, vytvářel by teorie, které by však byly velmi vzdáleny od rozumu a musel by dlouze vymýšlet jejich vysvětlení, aby se zdály pravděpodobné. On však vždy dbal na to, aby byla rozlišována pravda od nepravdy, protože právě díky tomuto rozlišení může člověk postupovat v životě správně a zdůvodnění pravdy je vždy jasné a bezpečné bez dlouhých vykonstruovaných a zdánlivě pravdivých vysvětlení.

Descartes během svých cest potkával různé lidi s jejich charaktery a názory, které ač byly směšné, byly všeobecně přijímány. Descartes si tuto situaci ihned připodobnil k teoriím některých filozofů, které byly tehdy stejně přijímané, avšak v daleko větší míře, a to celými národy. To Descarta naučilo ničemu nevěřit víc, než bylo třeba. Postupně se tak zbavoval omylů a domněnek, které by mu mohly jakkoliv bránit v rozumovém uvažování.¹¹ Descartes chtěl

¹¹ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách*. Praha: OIKOYMENH, 2016, s. 10-14.

vybudovat filozofii na pevných základech. Svým pochybováním hledat jistoty v tolik nejisté době, kdy scholastika dávno ztratila svoji pozici.

Jedním z filozofů, kterým se Descartes inspiroval, byl jeho renesanční předchůdce Michel de Montaigne, který tvrdil, že je scholastická filozofie prázdná a nesmyslná, a že příčinou toho je vliv tradice, zvyku a autority. Došel k názoru, že zdroje jediného rozumného filozofování jsou v antickém starověku. Problémem scholastiky podle Montaigne je vláda autority a potlačení svobody našeho usuzování. Filozofie a věda všeobecně k tomu, aby byla opravdová, vyžaduje svobodný a nijak nezaujatý pohled na svět.¹² Tehdejší renesanční filozofie souvisí s rozvojem přírodovědy. Nelze jí chápat jako etapu rozkladu středověké scholastiky, ačkoliv stojí v protikladu k systému scholastického vědění, protože stojí na jiných základech. V renesanční filozofii se objevuje modifikace aristotelismu, platonismu, stoického i epikurovského filozofického myšlení.¹³

Nová filozofie potřebovala oprostít se od náboženské víry a školské filozofie. Základem Montaignova skepticismu je snaha si vše ověřovat a nevěřit žádným dogmatům. Dříve se věřilo tezí na základě obecně přijatého hodnocení a tyto teze nijak ověřovány nebyly. Montaigne věděl, že lidé, kteří vše posuzují svým rozumem, dojdou k závěrům, které se pak velmi liší od obecného mínění.¹⁴

Montaigne je skeptik a zakladatel novověké skepse, která míří proti scholastické gnoseologii. Je toho mínění, že kde není skepse, tam jde o pouhou propagaci doktrín. Skepse je totiž důležitou složkou poznání a vždy a všude musí být prvek skepse obsažen, aby byl možný nějaký rozvoj. Montaigne uznával přirozenou potřebu poznání, k němuž je zapotřebí rozum a zkušenost, ale nespojoval s nimi víru a celou náboženskou sféru.¹⁵ Odmítal dokazatelnost

¹² GORFUNKEL', Aleksandr Chaimovič. *Renesanční filozofie*. Praha: Svoboda, 1987. Členská knižnice (Svoboda), s.217-218.

¹³ Tamtéž, s. 13-14.

¹⁴ Tamtéž, s. 219.

¹⁵ SVITÁK, Ivan. *Montaigne*. Přeložil Alena ŠABATKOVÁ. Praha: Orbis, 1966. Portréty (Orbis), s.51-52.

náboženství, svojí skepsí poukazoval na nevědomost a temnotu rozumu, zaměřoval se na ověření všech lidských poznatků s heslem „Co vím?“.¹⁶

Montaigne stojí za tvrzením, že jakákoliv pravda, i když je obecně uznávána, není automaticky pravdou, ale je zapotřebí u ní provést rozumovou kontrolu. Proti učenosti pokládá Montaigne nevědění, které spočívá v omezenosti a nejistotě našich poznatků o světě, pokud neprošly kritikou rozumu. Nevědění neznamená vzdát se rozumového poznání. Naopak přiznat nevědomost dává člověku možnost osvobodit se od představ, kterým jsme dříve věřili a pokročit tak na cestě poznání. Tvrdí, že základem filozofie je údiv, který pokračuje zkoumáním a končí nedostatkem vědění, které je základem pro skepticismus. Toto Montaignovo zmiňované však není odvrát od vědění, ale odvrát od sebejistoty. A právě skepticismus dává možnost poznání a vědění, avšak dokonalého vědění nelze dosáhnout, protože samotný proces poznání je nekonečný.

O jistotě smyslových vjemů vyslovuje Montaigne určité pochybnosti, protože jsou jen předpokladem vědění. Naše smysly nám nepodávají přesné údaje, jsou nestálé, a jako při spánku, často klamné.¹⁷ Vědění je možné, a pravdu lze postihnout, v čemž tkví podstata Montaignova skepticismu.¹⁸

Montaigne a z něho vycházející Descartes navazují svými skeptickými názory na antickou pyrrhonskou skepsi.¹⁹ Pyrrhonismus založil skeptik Pyrrhon z Elidy a později byl tento směr po něm pojmenován. Zastánci pyrrhonismu se také nazývali skeptiky. Samotný název vznikl z řeckého slova „skeptomai“ – tedy obeznamovat se či zkoumat. Sextus Empiricus, jež byl Pyrrhonovým pokračovatelem, charakterizuje skepticismus jako schopnost, která dává do protikladu vůči sobě věci jevící a myšlené, na jejímž základě dospíváme nejdříve ke zdržení se soudu a poté k jistotě. Výchozím bodem, jak dále říká, je naděje na dosažení neochvějnosti, což vedlo lidi, aby začali pátrat po kritériu, pomocí něhož by se dala rozlišit pravda od nepravdy, v čemž však neuspěli. Dosáhli

¹⁶ GORFUNKEL', Aleksandr Chaimovič. *Renesanční filozofie*. Praha: Svoboda, 1987. Členská knižnice (Svoboda), s.221.

¹⁷ Tamtéž, s.222-224.

¹⁸ Tamtéž, s.227.

¹⁹ Tamtéž, s. 226.

však svého cíle a objevili neochvějnost poté, co se zdrželi soudu o nesrovnalostech patřícím věcem jevícím se a věcem myšleným.²⁰

Pyrrhonicí se zdržovali konečných výroků, ale dogmaticky nepopírali možnost poznání. Sám Pyrrhon tvrdil, že filozofie má usilovat o štěstí a toto štěstí lze najít v životě v klidu. Cílem je odpovědět si na tři otázky. První otázkou je, z čeho se věci skládají, jaká je tedy jejich povaha, druhá – jak se k nim chovat a třetí – jaký prospěch ze vztahu k nim získám.²¹

Na první otázku Pyrrhon odpovídá, že o ničem se nedá říct, že existuje a nemůžeme o něm nic vědět, protože věci poznáváme tak, jak se nám jeví. Smyslovému ani rozumovému poznání nemůžeme věřit, neboť ke každému našemu tvrzení vyplývajícímu z poznání, existuje protitvrzení, které opět stojí na stejném základu, a to na smyslovém nebo rozumovém poznání. Na druhou otázku odpovídá, že se máme vůči věcem chovat skepticky, tedy nevytvářet úsudky a úsudků se spíše zdržet, a to kvůli našemu nevědění o povaze věcí. Nepopírá, že máme poznatky o zkušenosti, patří však k subjektivním jevům. Věci ve skutečnosti nejsou takové, jaké se nám jeví. Výpovědi jsou použitelné, pokud jsme s konkrétními lidmi a věcmi dokonale obeznámeni, ale ve výpovědích o povaze a podstatě věcí bychom se měli úsudku zdržet a nepřiklánět se k žádné variantě.

Odpovědí na druhou otázku si Pyrrhon odpovídá i na otázku třetí, tedy pokud se zdržujeme úsudku o povaze věcí, dosahujeme žádaného stavu mysli a zbavíme se všeho utrpení. Takový člověk, který se zřekl úsudků o povaze věcí, má klidnou a nepohnutou mysl a dojde blaženosti.²²

Svojí odpovědí Pyrrhon odstraňuje vnější svět jako předmět filozofické diskuse, když říká, že věci jsou nepoznatelné. Pokud totiž skutečnou přirozenost

²⁰ LONG, A. A. *Hellénistická filozofie: stoikové, epikurejci, skeptikové*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Dějiny filozofie (OIKOYMENH), s. 102.

²¹ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Praha: Svoboda, 1986. Členská knihovna (Svoboda), s.392.

²² HORYNA, Břetislav. *Filozofie skepse*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2008, s.29.

není možné poznat prostřednictvím smyslů ani rozumu, potom neexistuje nic, pomocí něhož by bylo možné prověřit pravdivost či nepravdivost výpovědi.²³

Pyrrhon napadá všechny teorie poznání, které se snaží dokázat, že určité smyslové zkušenosti nám dávají údaje o skutečné přirozenosti vnějších věcí. Základem této kritiky je, že předměty nemůžeme uchopit nezávisle na smyslovém vnímání a zároveň smyslové vnímání nám nedává žádnou záruku toho, že věci chápeme takové, jaké jsou. Předměty o sobě, pomocí nichž bychom mohli prověřit naše smyslové vnímání, nejsou tedy k dispozici. Smyslové vnímání ukazuje vnímajícímu subjektu „to, co se jeví“, čehož ale nelze využít jako platné evidence k tomu, abychom byli schopní odvodit „to, co je“. Pyrrhon chce dokázat, že naše smyslová zkušenost nemůže nikdy stačit k tomu, aby mohla zaručit nepochybnost výpovědi nebo mínění o vnějším světě. Rozhodně nepopírá, že pokud se nám jeví například něco žlutého, sladkého a lepkavého, je možné říci, že to vypadá jako med. Má však za to, že tato smyslová představa je slučitelná s výrokem „Tohle není med.“ a také s výrokem „Z pohledu Pyrrhona to nevypadá jako med.“ Existuje mnoho podobných úvah o pochybnosti možnosti poznání, jejichž autory jsou pozdější pyrrhonici. Jako například, když slunce je zdroj tepla a stín zdrojem chladu, jak je možné, že někomu je horko ve stínu a jinému zase chladno na slunci. Nelze říci, že by se dotyční lidé mýlili ve způsobu svých pocitů. Jejich pocity jsou však v rozporu s pocity jiných lidí. Pyrrhonici tedy dospívají k závěru, že se něco může jevit různým lidem různými způsoby, a tedy že nic, co se jeví tomu či onomu člověku nestačí k tomu, aby se jednalo o směrodatné přesvědčení o tom, jaká ve skutečnosti daná věc je.²⁴

Když byli pyrrhonici dotázáni, jakými způsoby v nás věci vyvolávají přesvědčení, odpověděli, že to jsou právě ty věci, které jsou podle smyslového vnímání ve vzájemném souladu a také věci, které se nikdy nemění nebo jen zřídka tedy obvyčeje, věci stanovené zákony, věci přinášející potěšení a věci

²³ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie: stoikové, epikurejci, skeptikové*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Dějiny filosofie (OIKOYMENH), s. 109.

²⁴ Tamtéž, s. 110.

podivuhodné. A tak s pomocí věcí opačných k věcem vyvolávajícím přesvědčení dokazovali, že věci na obou stranách jsou stejně pravděpodobné.²⁵

Nelze říci, že naše smysly nám dávají poznat pouze nějaké smyslové údaje, ale spíše to, že vnímáme jisté předměty, jak vysvětluje pyrrhonik Timón. Objevuje se zde problém vztahu mezi smyslově vnímaným předmětem a tímž předmětem nezávislým na tomto vnímání, nikoliv problém vztahu mezi smyslovými údaji a předměty. Což stručně znamená, že podmínky smyslového vnímání jsou takové, že uvádějí předmět a vnímající osobu do vztahu, o které předem nelze říct, jestli bude platit mezi předmětem a jeho vlastnostmi. Timón zde používá výraz „jev“, čímž myslí vnímaný předmět, tedy smyslovou představu vyvolanou předmětem.

Pyrrhonici popírají, že by smyslové vnímání bylo záležitostí vůle. Například o potištěném listu papíru, na který se zrovna díváme, můžeme pronést první výrok „x se mi zdá být y“ a pokud řekneme: „Toto je potištěný list papíru.“, proneseme výrok druhý „x je y“. Pyrrhonik by odporoval, že jsme mezi subjektem a výrokem o něm, vymezili vztah, pro který nemáme žádné důkazy.

Podle pyrrhoniců bychom neměli vykonávat soudy, jejichž předmětem jsou věci o sobě, neboť smyslové vnímání nedává takovým soudům žádné opodstatnění a tudíž pokládají takové výroky za nepřipustné. Náš postoj ke světu by měl být podle pyrrhoniců postojem zdržení se soudu, který pyrrhonici definují výrazem „o nic více“. Účelem tohoto výkladu je zachovat otevřenou otázku, jestli je předmět objektivního soudu tím, co se o něm vypovídá, tedy jestli má danou vlastnost, která mu je připisována.

Pokud řekneme, že sníh je bílý, neplatí o nic více, než že sníh není bílý, což znamená, že se zde nepředkládá žádný kladný popis ani vymezení nějakého materiálního předmětu.²⁶

Vidíme, že máme před sebou například kočku. Pronášíme výrok: „Zdá se mi, že toto je kočka.“ Pyrrhonici na takovéto druhy výroků nahlíží jako na pouhé zprávy o smyslové zkušenosti, které musíme odlišovat od soudů.

²⁵ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie: stoikové, epikurejci, skeptikové*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Dějiny filosofie (OIKOYMENH), s. 111.

²⁶ Tamtéž, s. 113.

Pyrrhonistický postup je postup vypovídání o vnímaných předmětech. Pyrrhonici nepokládají takové výroky ani za pravdivé, ani za nepravdivé a také podle nich tyto výroky nepatří mezi ty, které by zavrhovali, jako takové, jež plní úlohu tvrzení. Podle Pyrrhona něco tvrdit znamená použít výrok „x je y“, použitím výroku „neplatí o nic více, že x je y, než že x není y“, pyrrhonik se zbavuje možnosti mít pravdu nebo se mýlit v tvrzeních tohoto typu.²⁷

Pyrrhonici využili nespolehlivosti smyslového vnímání, aby popřeli oprávněnost nároků rozumu na poznání reálné přirozenosti světa. Tvrdí, že pokud každá myšlená věc má svůj původ a zdroj jistoty ve smyslovém vnímání a věci poznávané přes smyslové vnímání si vzájemně odporují, musí totéž platit i o věcech myšlených. Výsledkem tohoto postoje ke skutečnosti je neochvějnost. Pyrrhonici mají vnímaný předmět jako kritérium, není to však kritérium pravdy v pravém slova smyslu. Nepřipouštějí, že by vidět znamenalo to samé, co mít přesvědčení a být přesvědčen o tom, že můžeme vidět věci tak, jak jsou samy o sobě. Pyrrhonův skepticismus nám dovoluje říkat, že vidíme věci, neboli se nám „jeví“, ale smyslové zkušenosti nás neopravňují k tomu, abychom se jakkoliv vyjadřovali a činili výpovědi o jsoucnech, o kterých se domníváme, že existují nezávisle na takových zkušenostech.²⁸

Montaignův skepticismus je odlišný. Podle Montaigne nestačí k pochopení něčeho tak výsostného jako je Bůh pouze lidské chápání, ale především víra. Zároveň také nestačí sloužit Bohu duchem a duší, ale i svým tělem, jeho pohyby jsme povinni vyjadřovat úctu k Bohu. Je také zapotřebí provázet víru našim rozumem.²⁹

Montaigne odsuzoval uchopování Boha připodobňováním podle našich schopností k lidskému světu, neboť bychom ho tímto stahovali „dolů do naší zkaženosti“, protože v žádném případě nemůžeme dosáhnout svým pohledem do jeho pravé podstaty. Jedná se totiž o natolik nepochopitelnou mocnost, která dala vznik všem věcem a udržuje je v bytí, je činnou dobrotou, dokonalostí a přijímá veškerou čest a úctu, kterou jí lidští tvorové prokazují pod jakoukoliv podobou,

²⁷ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie: stoikové, epikurejci, skeptikové*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Dějiny filosofie (OIKOYMENH), s. 114.

²⁸ Tamtéž, s.115.

²⁹ MONTAIGNE, Michel de. *Eseje*. 2. vyd., 1. vyd. v ERM. Praha: ERM, 1995. s. 137.

jménem či způsobem.³⁰ Nic lidského nemůže být k boží povaze připodobňováno, ani vztahováno, neboť by ji poskvřovalo a připisovalo naši nedokonalost.³¹

Bůh je neskonanou dobrotou, kterou naše řeč dokáže všechny jeho kvality popsat, ale rozum je nedokáže pochopit. A jak zmiňuje Montaigne: „Naše domýšlivost chce prosit božství naším sítem.“³² Montaigne odsuzuje ty, kteří se staví na úroveň Boží, i ty, kteří si byť jen dovolili vyslovit, že člověk dokázal objevit božskou přirozenost.³³

Montaigne také říká, že by bylo troufalé tvrdit o Bohu, že byl nebo že bude, neboť tato slova by vyjadřovala pomíjivé stavy. Bůh existuje ne podle časové míry, ale podle neměnné a nepohnuté věčnosti, nepodléhající proměně. Nic nemůže být před Bohem ani po něm, on je jediný, který existuje nyní a vždy.³⁴

Montaigne byl pro Descarta v podstatě negativní inspirace. Protože se Montaigne zbavil všech jistot o poznání a Descartes musel s velkým úsilím opět najít jistotu, na kterou by se dalo spolehnout. Z Montaignovského zpochybnění zbyla Descartovi jediná jistota – „myslím, tedy pochybuji“, a ta nebyla napadnutelná, neboť samu pochybnost už zpochybnit nelze. Descartes rovněž využil myšlenku Augustina, že podmínkou možnosti pochybování je nezpochybnitelnost.³⁵

Filozofie přestala být náboženská a začala se psát pro vyšší společenské kruhy, které měly odpor k teologii, neboť teologové na pozadí svých disputací propagovali svoji pravdu a snažili se převést jiné na svoji víru. Vzrostl především zájem o přirozenost. Velké vážnosti se dostalo matematické, protože je rozumově průhledná.³⁶

³⁰ MONTAIGNE, Michel de. *Eseje*. 2. vyd., 1. vyd. v ERM. Praha: ERM, 1995, s. 163.

³¹ Tamtéž, s. 164.

³² Tamtéž, s. 169.

³³ Tamtéž, s. 170.

³⁴ Tamtéž, s. 190.

³⁵ HORYNA, Břetislav. *Filosofie skepse*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2008, s.68, 69.

³⁶ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie 2: novověk*. Praha: Votobia, 1999, s.70.

V době protireformace, kdy se církev opět snažila získat zpět svoji pozici a vliv, žil i Galileo Galilei, který se jako spisovatel začal zabývat rozborem přírodních jevů. Středověká metafyzika pro něho neexistovala, jedinou filozofií se pro něho stala přírodověda, postavil ji do středu zájmu a zkoumal její základní zákony. Nevěřil učení teologů o poslání člověka na Zemi a důkazům o Boží jsoucnosti, ale v rozum, který je v přírodu vtělený. Věřil, že právě přírodní zákony vystihují skutečnost a fungují na principech matematiky.³⁷ Zaměřoval se na zákony o pohybu těles. Zavedl do vědy mechanistický názor, podle něhož se všechny změny ve světě dají vysvětlit jako změny ve stroji. Sám svět funguje na principu stroje, který byl Bohem spuštěn a od té doby pracuje podle na počátku daných zákonů. Stejně tak i živé bytosti jsou také stroje. Tímto pojetím se nechal inspirovat i Descartes, který toto učení ještě rozšířil.³⁸

Galileo zavedl pojem přírodní filozofie. Považoval se nikoliv za matematika, ale za filozofa, protože se věnoval poznání pravé skutečnosti, na rozdíl od matematiků, kteří vyhledávali jen formulky a vzorce. Smysl jeho filozofie tkví v pozorování a objevování nových věcí a skutečností. Správný filozof, aby byl skutečně filozofem, a ne jen znalcem textů jiných, nesmí opakovat slova druhých a nikdy nesmí zvedat oči od přírody, k níž se upírá, aby poznával pravdu.³⁹

Descartovi se Galileův přístup zalíbil a řekl o něm, že filozofuje mnohem lépe než jeho předchůdci a zejména se vyhýbá chybám středověkých filozofů, když podrobuje zkoušce fyzikální zákony, a to matematickou cestou. Však tím, co bylo Galileovi Descartem vyčítáno, byl fakt, že není kartezián, což má za následek, že nenásleduje správnou metodu potřebnou pro to, aby se mohl věnovat filozofii správně.⁴⁰

Galileo odmítá autoritu Písma svatého v přírodních vědách a požaduje, aby se vycházelo z poznání na základě smyslové zkušenosti, což je považováno

³⁷ Tamtéž, s.72,73.

³⁸ Tamtéž, s.74.

³⁹ Tamtéž, s.75.

⁴⁰ ABLONDI, Fred. *Reading nature's book: Galileo and the birth of modern philosophy*. New York: Peter Lang Publishing, 2016. s.3.

za nevyvratitelný důkaz.⁴¹ Považuje poznání pravdy za nekonečný proces. Přírodu chápe jako souhrn tajemných sil a objektivních zákonů poznávaných pomocí experimentů a matematiky.

Vlastnosti pohybující se hmoty vysvětluje pomocí antického atomismu.⁴² Tvrdí, že na to, aby se dala věda matematicky popsat, se musí osvobodit od kvalitativního přístupu. Pro Galilea bylo důležité, aby hmota či substance měla tvar, zajímalo ho, jestli větší či menší vzhledem k něčemu, že je na nějakém místě, v nějakém čase, v pohybu nebo v klidu. Jako naopak zbytečné, a nepodstatné shledával, aby měla hmota nějakou barvu, chuť, zvuk nebo vůni. Formuluje svou přírodovědu a požaduje, aby byly vlastnosti fyzikálních těles redukovány na své prostorové vlastnosti, jako jsou právě velikost, tvar, pohyb a množství, ze kterých může vydedukovat a vysvětlit vznik druhých kvalit. Galileo tak zbavil přírodu kvalitativní specifičnosti a ta se stala kauzálně racionální a zkoumaná na základě experimentálně matematických metod.⁴³

Galileovo pojetí filozofie se opírá o zákony mechaniky a v tom se nová přírodověda a filozofie s renesanční filozofií 17. století rozcházejí. Odmítají totiž organistickou koncepci živých organismů, nevěří, že by se v přírodě vyskytovaly životní síly, na které by bylo možné magicky působit a současně i popírají pronikání přírodního a božského principu.⁴⁴

I když se renesanční učení v tomto období pomalu vytrácí, některé poznatky nebyly zapomenuty, ale naopak dále rozvíjeny dalšími mysliteli. Na svobodomyšlných myšlenkách renesance se začal budovat osvícený ateismus. Především učení o poznání na základě zkušenosti a také autonomii racionalisté a materialisté z velké části využili, i když svými předchůdci leckteří pohrdali.⁴⁵

⁴¹ GORFUNKEL', Aleksandr Chaimovič. *Renesanční filozofie*. Praha: Svoboda, 1987, s.360.

⁴² Tamtéž, s. 362.

⁴³ Tamtéž, s. 363.

⁴⁴ Tamtéž, s. 364.

⁴⁵ GORFUNKEL', Aleksandr Chaimovič. *Renesanční filozofie*. Praha: Svoboda, 1987, s. 366.

DESCARTOVA TEORIE POZNÁNÍ

Descartes sám provedl jistou syntézu předchozích učení tak, že využil ve své filozofii jen to, co se mu zdálo nejpravdivější a nejlépe použitelné. Z pyrrhonismu převzal pro novověk tak potřebnou skepsi, která však nebyla podle jeho představ dostatečně racionální. Pyrrhonská skepse mu připadala užitečná, ale nestála však na pevných základech. Proto dalším učení, z kterého Descartes čerpal, byla filozofie Galileo Galileia. Galileo měl pro základ novověké filozofie velký význam. Cítí, že filozofie potřebuje pravdivé poznání. Jde mu o objektivitu a svět takový, jaký je. Zdroj takového poznání nachází v přírodovědě, kterou lze matematicky poznat. Descartes na Galileově učení lákala právě objektivita a přesnost poznání, což shledával jako kvalitní základ pro svou novou filozofii. Nepřijal však všechny Galileovy názory, kdyby tomu tak bylo, musel by se vzdát křesťanství, protože to bylo podle Galileia rozumem nepoznatelné, ale pouze zjevné a lidem předkládané, aby věřili.

Descartes byl toho názoru, že za užívání rozumu vděčíme právě Bohu, který nám tuto schopnost propůjčil, a proto jsme zavázáni k tomu, abychom tento rozum využili v první řadě k tomu, abychom poznali Boha a sami sebe. Říká, že kdyby člověk tímto poznáním neprošel, nebyl by schopný poznat další věci. Tímto krokem Descartes ustoupil od Galileovy cesty tím, že se dostal za hranici přírodních věd směrem k metafyzice.⁴⁶

V této době vzniká touha pochopit člověka, kulturu i filozofii jako produkt absolutna. Odtud pocházejí pokusy odvodit duchovní život z nějakých premis daných a priori a také názor, že Bůh na počátku stvořil svět a od té doby se tento svět pouze točí jako stroj podle jednou pro vždy daných zákonů. Descartes nepovažoval historii za vědu. Na počátku se zde snažil najít pravdu, ale studiem věd, které jsou založené právě na historii, došel k názoru, že každé tvrzení má svého obhájce a tím pádem není nic zcela jisté. Příroda a matematika

⁴⁶ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I*. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 67.

však zůstávala neposkvrněná historií a tím byla i zárukou správnosti. Pozorování skutečnosti a čistý rozum byly pro něho jedinými prameny poznání.⁴⁷

Věda a filozofie, která stála mimo lidské spory, týkající se toho, co jest, o čemž se mohl každý experimentálně přesvědčit, byla velkým objevem. Neexistovala žádná návaznost na náboženství, nic, čemu by lidé byli nuceni bezmezně věřit, aniž by byli schopni se přesvědčit o pravdivosti.⁴⁸ Galileovo učení položilo základ v oblasti objektivní vědy, neboť vědecká bádání nejsou závislá na církevním učení. Později, v Descartově době se přesvědčení, že příroda existuje jako daný objektivní základ vědění, stalo pevným pilířem názoru, který přetrval až do dnešních dob.⁴⁹

Descartes dále rozvíjel původní Galileovu mechanistickou fyziku. Odmítá však atomistickou teorii, kterou dříve prosazoval Galileo. Byl totiž přesvědčen, že hmota je nekonečně dělitelná. Říkal, že svět vznikl vířením hmoty, která byla původně rozptýlená a následně se zkoncentrovala do nebeských těles.⁵⁰

Nejjistější vědou byla podle Descarta matematika, věda, která je zplozená pouze rozumem. Matematika je základem všech věd, ať už jde o astronomii, optiku, mechaniku atd. Matematické základy chápeme intuitivně a tím dedukcí postihujeme správně závěry.⁵¹

U Descarta byla důležitá racionalistická koncepce vědy, kdy věda vyrůstala ze systému vět, u kterých není zapotřebí důkaz, tzv. axiomů. Zprvu se Descartes domníval, že hlavní zásady filozofie přírody se dají odvodit z metafyzických premis. Později teorii pozměnil, a řekl, že metafyzika je teorií zkušenosti.⁵² Descartovým cílem je vyloučit všechny jen pravděpodobné věty. Podle něho jen takové vědění, které obsahuje nezpochybnitelné poznání, se dá označit za dokonalé. Náleží k němu soudy pronášené na základě intuice a potom z nich dedukcí odvozené soudy. Jeho racionalistický ideál se zakládá na tom,

⁴⁷ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filozofie 2: novověk*. Praha: Votobia, 1999, s. 87.

⁴⁸ Tamtéž, s. 89.

⁴⁹ Tamtéž, s. 90.

⁵⁰ RÖD, Wolfgang. *Novověká filozofie I*. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 68.

⁵¹ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filozofie 2: novověk*. Praha: Votobia, 1999, s. 91.

⁵² RÖD, Wolfgang. *Novověká filozofie I*. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 80.

nepřijímat za pravdivé to, co není poznáno evidentně, a to kvůli tomu, aby předešel pochybování. Nelze tedy zpochybnit vědecké věty či základní věty na těchto vědeckých se zakládající.⁵³

Evidentní soudy jsou nezpochybnitelné proto, že jsou racionálním vzhledem do rozumných skutečností. V matematice a jiných jí podobných vědách jde o jednoduché přirozenosti, a pak přirozenosti, které jsou z nich složené. Descartovým cílem je izolovat tyto přirozenosti, aby mohly být nahlédnuty intuitivně, a složené pak nahlížet pomocí dedukce.⁵⁴

Descartes přirozenosti rozdělil na dvě, a sice na rozprostraněnou, *res extensa*, což označuje rozlehlost, kterou popisuje geometrie, a druhou myslící, *res cogitans*, kterou popisuje metafyzika. Descartes se domníval, že metafyzika není závislá na názornosti jako matematika, ale má ještě vyšší stupeň jistoty, než právě matematické poznání. Nemůže být totiž klamné, protože k němu přichází bez obrazotvornosti, tedy bez přístupu smyslů. Descartes popisuje jistá první semena poznání, která jsou vrozená, ne však jako aktuální poznatky, ale jako ideje, které je intelekt schopen vytvářet nezávisle na zkušenosti. Dále existují věčné pravdy, které se chápou jako Boží výtvořiny. Descartes však také podotkl, že Boží tvůrčí akt je absolutně svobodný, a tudíž mohl Bůh vytvořit jiný řád věčných pravd, čímž by také uspořádal lidský intelekt jiným způsobem, neboť evidentní soudy našeho intelektu, musí být kvůli Boží pravdivosti pokaždé objektivně platné.⁵⁵ A právě na základě prokázání nepochybné existence nanejvýš dokonalého Boha, jež se nikdy nemýlí, vypracoval koncepci matematických zdůvodnění.

Přírodní zákony podle něho popisují intuitivně poznatelné přirozenosti, na nichž je možné pozorovatelné skutečnosti předvádět a tím je i vysvětlovat. Nejjednodušší z těchto přirozeností jsou rozlehlost a pohyb. Přírodověda má tedy něco společného se vztahy, které mohou být vyjádřeny pomocí analytické

⁵³ Tamtéž, s. 82.

⁵⁴ Tamtéž, s. 83.

⁵⁵ Tamtéž, s. 84-86.

geometrie a kinematiky. Zmiňuje-li se Descartes o přírodní síle, má na mysli základní vztahy mezi pohyby, jako příčiny fyzikálních procesů.⁵⁶

Alexandre Koyré v knize *Rozhovory nad Descartem* vykládá a hodnotí Descartovy myšlenky. Píše, že Descartes hledá odpověď na otázku, jaká je ona jasnost, kterou máme hledat, jaký je řád, kterým se máme řídit, a konečně, jaké jsou ony jednoduchosti, kterými máme začínat.⁵⁷ Descartes se nesnaží kázat o metodě, kterou by se měl řídit každý, pouze se snaží ukázat, jakou cestou vedl rozum vlastní.⁵⁸ Descartova cesta rozhodně není cestou, kterou by se mohl vydat každý. Je-li dobrá pro jednoho, nemusí být dobrá pro druhého. A to z toho důvodu, že je velmi namáhavá, dlouhá a nebezpečná. Je užitečná pouze pro ty, kteří mají dostatek síly, aby jí mohli jít až do konce. Pro dav své dialogy nepsal.⁵⁹

Nová doba, rozvoj věd a jejich inovace pomohla k rozpadu a zničení starých věr.

⁵⁶ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I*. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 89,90.

⁵⁷ KOYRÉ, Alexandre. *Rozhovory nad Descartem*. Praha: Vyšehrad, 2006. s. 13.

⁵⁸ Tamtéž, s. 19.

⁵⁹ Tamtéž, s. 22-23.

ZPOCHYBNĚNÍ

Existuje mnoho nepravdivého, jež je obecně přijímané jako pravdivé, a tudíž je pochybné všechno, co je na nepravdivém vystavěno. Descartes si uvědomil, že pokud bychom chtěli ve vědách stanovit něco pevného a stálého, bylo by třeba jednou v životě zbořit všechny názory a začít znovu od prvních základů. Nebylo by nutné prokázat, že jsou všechny nepravdivé, k odmítnutí by úplně stačilo najít u každého z nich nějaký důvod k pochybnosti, nebylo by ani třeba procházet je jednotlivě, nýbrž přejít rovnou na principy.⁶⁰

Jak Descartes píše, vše, jež dříve přijímal jako nejvíce pravdivé, přijímal ze smyslů nebo skrze ně. Všiml si však, že smysly čas od času klamou a uvědomil si, že není rozumné bezvýhradně důvěřovat těm, které nás i když jen jednou podvedli.⁶¹ Bdění také nelze nijak odlišit od snu. Když bdíme, víme, kde jsme a co děláme. Tyto myšlenky nás mohou dokonale zmást, neboť něco podobného můžeme prožívat i ve snu. Ačkoliv jednotlivosti, které sníme, jsou vypodobněny podle pravdivých věcí, mohou být také imaginární, zdá se, že musí být proto nutně pravdivé něco ještě obecnější a jednodušší, a sice tělesné vlastnosti věcí.⁶²

Sem patří tělesná přirozenost a její rozlehlost, tvar rozlehlých věcí, velikost, místo, čas a podobně. Tím pádem vědy, jako fyzika, astronomie, lékařství a další podobné obory, které se zabývají složenými jednotlivými věcmi, jsou pochybné, a to právě z tohoto důvodu. Zatímco aritmetika a geometrie, které pojednávají o nejjednodušších věcech, se zdají obsahovat něco jistého a nepochybného.⁶³

Descartovi byla od dětství vštěpována víra v Boha, jakožto všemocného a nanejvýš dobrého stvořitele. Nechce se mu proto věřit, že by ho Bůh chtěl klamat, že by všechny věci, které stvořil, byly jen iluze. Descartes je ochoten věřit spíše než v existenci Boha, který nás chce klamat, ve zlého démona, který

⁶⁰ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 22

⁶¹ Tamtéž, s. 23.

⁶² Tamtéž, s. 24.

⁶³ Tamtéž, s. 25.

je mocný a lstivý a jeho cílem je člověka mýlit, aby věřil v jeho mámení a nastražil tak past na lidskou důvěřivost.⁶⁴

Descartes tedy hledá něco, jenž by bylo jisté a neotřesitelné. Svým smyslům nevěří a chápe tak vše, co vidí za nepravdivé. Kdo do něho vůbec vkládá myšlenky k pochybování? Nebo je jejich původcem sám, když pochybuje, jestli vůbec existuje, neboť popřel, že má nějaké tělo a smysly. Nakonec došel k závěru, že samotná jeho existence je reálná, protože pokaždé, když vysloví tvrzení: „Já jsem, já existuji.“, je tato výpověď vždy pravdivá. Tímto Descartes ustanovil prvním nutně pravdivou větou. Nebylo mu však stále jasné, kdo vlastně je. Je člověk, ale co si pod tímto pojmenováním představit? Člověk je „tělo“, skládá se z částí, které však úplně klidně mohou patřit i mrtvole. Člověk však není jenom tělo, ale i duše, skrze kterou Descartes myslí a smyslově vnímá. Tělem chápe vše, co má nějaký tvar, vyskytuje se v určitém prostoru, různě se pohybuje a vnímá se hmatem, zrakem, sluchem, chutí a čichem.⁶⁵

Člověk může snít, že má jiné tělo, a ani smyslové vnímání vlastního těla nemusí být pravdivé. Myšlení je tedy to jediné, co se od člověka nedá odloučit. Nutně pravdivé tedy je, že člověk je věc myslící, tedy i věc pochybující, chápající, tvrdící, popírající, představující si a smyslově vnímající.⁶⁶ A i kdyby žádná z věcí, které si člověk představuje, neexistovaly doopravdy, samotná schopnost představovat si je součástí myšlení. Existence smyslového vnímání také nemůže být nepravdivá, neboť vnímání je také součástí myšlení a předpokládá činnost mysli. Věci, které se vnímají myslí, se poznávají mnohem rozlišeněji než ty, které se prozkoumávají smysly. Například takový vosk.⁶⁷ Má stále medovou chuť a vůni. Je tvrdý a chladný. Když se ale dostane k ohni, jeho chuť zmizí, vůně vyvane, barva se změní, tvar se ztrácí a samotný vosk kapalní. Přestože vosk změnil své smyslově vnímatelné vlastnosti, stále zůstává voskem, neboť trvání vosku nevnímáme smysly, nýbrž myslí. Jde totiž o to, že vosk se předtím jevil v jiné podobě, než je nyní, ale stále si zůstává voskem. Nejedná se

⁶⁴ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 22-26.

⁶⁵ Tamtéž, s.28.

⁶⁶ Tamtéž, s. 29-30.

⁶⁷ Tamtéž, s. 31.

o vidění ani představování si, ale o prohlížení myslí.⁶⁸ Je totiž nemožné, aby člověk, který myslí, nebyl něco, pokud vidí a vnímá, stejně tak, pokud soudí, že se jedná o vosk. Ve všech případech jde opět o totéž – člověk ve smyslu *res cogitans* existuje.⁶⁹

Sama tělesa se tedy nevnímají smysly, ani představami, ale schopností chápat, nikoliv dotekem či zrakem, ale pouze vlastní myslí.⁷⁰ Pravdivé je tedy všechno to, co vnímáme jasně. Ideje a myšlenky takových věcí se nacházejí v naší myslí. Zjevné věci z oblasti aritmetiky a geometrie, jak již předtím Descartes zmiňoval, jsou nepochybné. Může-li však nějaký Bůh způsobit, abychom byli podváděni i v těch nejzjevnějších věcech? I přes jakékoliv klamy, nikdo nemůže způsobit, aby si Descartes myslel, že je nic, nebo že nikdy neexistoval.⁷¹

Descartes v dokazování pravdivosti dospěl k názoru, že je užitečné rozčlenit své myšlenky do jistých rodů. Některé z nich jsou představy věcí, tzv. ideje. Další jsou stavy a soudy. Ideje, pokud je přijímáme jako samy o sobě a nejsou vztahovány k ničemu jinému, nemohou být nepravdivé, protože ať už si představujeme jednu nebo jinou věc, vždy jde o naše představy. U soudů se však může vyskytnout problém, a to když soudíme, že ideje jsou podobné věcem vně člověka.⁷²

Ideje se také dají rozdělit, a to na vrozené, získané a člověkem vytvořené. Chápání má beze sporu základ v samotné přirozenosti. Co slyšíme, vidíme a cítíme, pochází z poznání věcí vnějšího světa a konečně věci jako například okřídlené koně, si člověk podle Descarta vytvořil sám.⁷³

Když Descartes mluvil o tom, že se něčemu naučil přirozeně, chápal to tak, že je sám od sebe nucen tomu věřit, nikoliv, že mu nějaké světlo ukázalo, že je to pravda. I kdyby tyto ideje nezávisely na lidské vůli, nepocházejí ještě proto z vnějších věcí, neboť když spíme, jsou utvářeny bez jakýchkoliv těchto vnějších

⁶⁸ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 32.

⁶⁹ Tamtéž, s. 34.

⁷⁰ Tamtéž, s. 35.

⁷¹ Tamtéž, s. 36.

⁷² Tamtéž, s. 37.

⁷³ Tamtéž, s. 38.

věcí. Často se Descartovi stávalo, že odhalil rozdíl mezi předmětem a jeho idejí. Například má dvě různé ideje Slunce, jedna je získaná ze smyslů, kdy Slunce se zdá být malé a druhá, z astronomických poznatků, podle nichž je Slunce o mnoho větší než Země. Úsudek však dokáže přesvědčit člověka, že idea, která vychází přímo ze Slunce je nepravdivá.⁷⁴

Ideje, které prezentují substance, jsou něčím mnohem větším a významnějším než ideje, které představují pouze akcidenty neboli vlastnosti věcí. A konečně ideje, jež nám popisují věčného a všemohoucího Boha stvořitele, jsou ještě podstatnější než ty, které reprezentují „pouhé“ substance. A bez existence Boha by člověk v sobě nemohl základní ideu najít a tím pádem, kdyby v sobě neměl ideu Boha, nemohl by odvozovat ani druhotné ideje. Z čehož můžeme vyvodit, že z ničeho nemůže vzniknout něco a také, že něco dokonalejšího se nemůže vyvinout z něčeho méně dokonalého. Nás, jako lidí stvořil nanejvýš dokonalý Bůh, nemohla by v nás tedy existovat idea Boha, pokud by on sám, skrze naše stvoření, ji do nás nevložil.⁷⁵ Jak Descartes říká, jedna idea se může zrodit z jiné, ale musí existovat nějaká prvotní idea, která je v každé ideji jako archetyp. Ideje v člověku, ale nemohou obsahovat nic dokonalejšího než věci, ze kterých byly vzaty.⁷⁶ Descartes dochází k závěru, že pokud je realita některé z idejí dostatečně významná, je si jistý, že tato idea není v něm a on sám není její příčinou. Je proto nepochybné, že existuje ještě nějaká jiná věc, která je příčinou této ideje.⁷⁷

U idejí tělesných věcí, je Descartes přesvědčený, že něco mohlo být vzato z ideje jeho samého. Říká, že člověk i kámen jsou substance, tedy věci schopné existovat samy o sobě, s tím rozdílem, že on je věc myslící, nikoliv rozlehlá a kámen naopak věc rozlehlá a ne myslící. V obou případech jde o substance lišící se svou rozlehlostí. Pokud jde o ideu Boha, Descartes pod tímto jménem chápe nekonečnou, chápající a mocnou substanci, která stvořila jak jeho, tak i všechno ostatní. Dále říká, že v něm samém nemůže být idea nekonečné substance, když on sám je konečný, snad jen kdyby pocházela od

⁷⁴ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 39

⁷⁵ Tamtéž, s. 40.

⁷⁶ Tamtéž, s. 41.

⁷⁷ Tamtéž, s. 42.

substance, která je nekonečná skutečně.⁷⁸ Onu nekonečnost, o které mluví, vnímá právě popřením konečného, tedy že nekonečné vnímá jistým způsobem prvotněji než konečné. Jak jinak by totiž člověk mohl dojít k tomu, že je nedokonalý, kdyby v něm nebyla žádná idea mnohem dokonalejšího jsoucná a nemohl tak ve srovnání s ní vidět své nedokonalosti.⁷⁹ Taktéž o této ideji Boha nelze nijak pochybovat, že by byla nepravdivá, neboť obsahuje vše reálné a pravdivé a protože my, kteří jsme koneční, jsme schopni v ní vidět onu dokonalost a je tak pro nás ze všech idejí, které v sobě máme, nejjasnější a nejpravdivější.⁸⁰

⁷⁸ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 44.

⁷⁹ Tamtéž, s. 45.

⁸⁰ Tamtéž, s. 46.

EXISTENCE BOŽÍ

Descartes chápe Boha jako nekonečnou, nezávislou a mocnou substanci, která stvořila jak jeho samotného, tak vše, co existuje. Říká, že by se neměl domnívat, že nekonečné nevnímá pravdivou idejí, ale jen popřením konečného. Je tomu právě naopak, v nekonečné substanci je více reálného, než v substanci konečné, a proto je pro něho vnímání nekonečného prvotnější, než vnímání konečného, což znamená, že vnímání Boha je pro něho důležitější, než vnímání sebe samého. Tato idea je naprosto jasná, neboť je v ní obsaženo vše, co jasně vnímáme jako reálné, pravdivé a nesoucí s sebou nějakou dokonalost.

Není možné, aby člověk vznikl od něčeho jiného, méně dokonalého, než je Bůh. Nic dokonalejšího, ani podobně dokonalého si totiž nelze představit. Kdyby člověk vznikl od sebe, nepochyboval by a nic by mu nescházelo. Dal by si všechny dokonalosti a byl by sám Bohem. Stejně tak nelze předpokládat, že člověka stvořilo více částečných příčin najednou, a že z jedné přijal ideu jedné z dokonalostí, kterou připisuje Bohu a z jiné zase další ideu, a všechny tyto ideje se nacházejí někde ve vesmíru, ale nikoli sloučené dohromady v nějakou jednotu, kterou je právě Bůh. Naopak jednoduchost, neoddělitelnost a jednota všeho, co je v Bohu, je jednou z hlavních Božích dokonalostí.

Boží existenci se Descartes pokoušel dokázat dvěma způsoby. Za prvé ze skutečnosti, že se mezi našimi idejemi nachází idea Boha, jenž je dokonalá bytost. A jelikož je myslící „Já“ omezené, ona nekonečná dokonalost, jež je určením obsaženým v ideji Boha, musí mít příčinu ve skutečnosti. Tedy jen Bůh může být příčinou ideje Boha. Stejně tak i konečná bytost, která dokáže myslet ideu nekonečna, může existovat díky tomu, že byla Bohem stvořena a je jím udržována.

Za druhé na základě předpokladu, že udržování konečných bytostí je kontinuálním Božím tvořením a na základě skutečnosti existuje alespoň jedna konečná bytost, totiž člověk sám, lze vydedukovat, že existuje Bůh jako tvůrce a udržovatel konečného jsoucná. Ve třetí meditaci Descartes prohlásil, že při přemýšlení o „Já“ poznáváme vlastní nedokonalost a tím i existenci a závislost

na dokonalé bytosti. Descartes zdůrazňuje, že poznal, že by nemohl existovat s takovou přirozeností, kterou má, tedy s idejí Boha v sobě, kdyby Bůh doopravdy neexistoval, a to právě tento Bůh, jehož idea je v něm.⁸¹ Jedná se o Boha, jenž nepodléhá žádným nedostatkům a má všechny dokonalosti, které člověk nemůže nijak uchopit, avšak může se jich dotýkat myšlením. Z toho je dostatečně zřejmé, že Bůh nemůže klamat, neboť každý podvod či klam závisí na nějakém nedostatku.⁸²

Nemůžeme myslet Boha jinak než jako existujícího. Z toho však jasně neplyne, že Bůh existuje. Descartes říká, že stejně jako si může představit koně s křídly, i když žádný reálný kůň křídla nemá, zdá se, že může i Bohu připsat existenci, i když žádný Bůh neexistuje. Ale z toho, že Bůh nemůže být myšlen jinak, než jako existující vyplývá, že existence je od Boha neoddělitelná, a proto doopravdy existuje. Nutnost Boží existence totiž určuje toto myšlení. Člověk podle Descarta nemá svobodu myslet Boha bez existence, tedy nejvíce dokonalé jsoucno bez nejvyšší dokonalosti.⁸³ Idea Boha není smyšlenkou závislou na lidském myšlení, ale představou pravdivé a neměnné přirozenosti. Nelze myslet žádnou jinou věc, k jejíž esenci by patřila existence, kromě jediného Boha a stejně tak nelze chápat dva či více takových Bohů. A když již jeden existuje, je více než zřejmé, že existoval i dříve od věčnosti. V Bohu lze vnímat mnoho určení, z nichž není možné žádné ubrat ani změnit.⁸⁴

⁸¹ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I*. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 101-103.

⁸² DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 50.

⁸³ Tamtéž, s. 62.

⁸⁴ Tamtéž, s. 63.

EXISTENCE VLASTNÍHO „JÁ“

Descartes, jak již bylo výše zmíněno, našel první princip jeho filozofie – „myslím, tedy jsem“. Bylo poté ovšem nutné blíže určit jeho existenci. Z faktu, že je schopen pochybovat o skutečnosti ostatních věcí určil, že existuje. Naproti tomu, pokud by přestal myslet, nemohl by si myslet, že existuje.

Poté Descartes dospěl k tomu, že když on pouze pochybuje, jeho bytost není dokonalá a protože vědět znamená něco víc než pochybovat, musí existovat něco dokonalejšího, jež „ví“. ⁸⁵ Tudiž že musí existovat nějaká dokonalejší přirozenost, než je on sám. Nemůže vzniknout ze samotného člověka, protože stejně tak jako nemůže vzniknout něco z ničeho, nemůže vzniknout něco dokonalejšího z méně dokonalého. Descartes došel k závěru, že idea, která je do něho vložena, mu je dána od přirozenosti, která má v sobě všechnu dokonalost, tj. Bůh. ⁸⁶ Mnoho lidí si podle Descarta myslí, že je nesnadné existenci Boha poznat, stejně jako poznat, co je jejich duše. Důvodem je způsob jejich myšlení. Tedy že lidé jsou schopni myslet jen na věci, které si dokážou představit a vše, co si nelze představit jim připadá nepoznatelné. ⁸⁷ Lidem nevěřícím v Boha a vlastní duši se zdá spíše pravdivější, že mají vlastní tělo a že existují i jiné materiální věci, které jsou ovšem podle Descarta méně jisté, neboť takové věci si lze představit i ve spánku a takové představy jsou klamné.

My ovšem můžeme všechny věci, které jsou nám velmi dobře známé, pokládat za pravdivé, a to jen proto, že existuje Bůh a dokonalé jouscno a totiž všechno, co je v nás, má původ v něm. ⁸⁸ Náš rozum nám neříká, že vše, co vidíme a představujeme si je pravdivé. Říká nám však, že všechny naše ideje musí mít nějaký základ pravdivosti, protože by nebylo možné, aby nanejvýš dokonalý Bůh do nás vložil tyto ideje bez takového základu. ⁸⁹

⁸⁵ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách*. Praha: OIKOYMENH, 2016, s. 28,29.

⁸⁶ Tamtéž, s. 30.

⁸⁷ Tamtéž, s. 31.

⁸⁸ Tamtéž, s. 32.

⁸⁹ Tamtéž, s. 33.

Od popisu neživých těles přešel Descartes k popisu živočichů, a tedy především člověka. Domníval se, že Bůh do těla na počátku nevložil rozumovou duši, která by se v něm jevila jako vegetativní nebo smyslová. Když Descartes blíže zkoumal tělesné funkce, které mohou v těle být, zjistil, že obsahuje všechny ty funkce, které v nás mohou být, aniž se na nich podílí naše duše. Jedná se o funkce, kterými se zvířata bez rozumu podobají lidem. Nemohl však mezi nimi nalézt žádnou funkci, která by byla závislá na myšlení a přináležela tak pouze člověku. Měl na mysli tu část, která je odlišná od těla a jejíž přirozeností je pouze myšlení.⁹⁰

Naše duše má přirozenost zcela nezávislou na těle, čímž nepodléhá smrti spolu s ním. A z toho důvodu, když nespatřujeme žádné příčiny, které by vedly k zániku duše, přivádí nás to k přesvědčení, že duše je nesmrtelná.⁹¹

Podle Descarta je také neméně důležité určit rozdíl mezi představováním si a chápáním. Představování si vyžaduje jisté zaostření na lidského ducha. Při představování si nahlížíme věci myslí jakoby před sebou, kdežto při chápání toto zaostření nepotřebujeme a pokud se jedná o složitější věci, můžeme je chápat, stejně jako ty jednoduché, nelze si je však představit. Z čehož lze pochopit, že pokud existuje nějaké tělo, s nímž je mysl spojena takovým způsobem, že se může rozhodnout jakoby si je prohlížet, může si Descartes takto představovat tělesné věci.⁹² Tento modus myšlení od čistého chápání se odlišuje tím, že když mysl chápe, obrací se k sobě samé a ohlíží se na některou z idejí, které jsou v ní, kdežto když si představuje, obrací se k tělu a nahlíží v něm něco totožného s idejí, kterou předtím vnímala smysly.⁹³ Descartes zpozoroval, že ideje, které si sám vymyslel, nejsou tak výrazné, jako ty, které vnímá smysly, protože smysly používal dříve než rozum. V chápavosti tedy nemůže mít žádnou ideu, kterou předtím neměl ve smyslech. Nemohl však najít důvod smyslového vnímání všech žádostí, stavů, bolestí a stavů, které pocítoval na svém těle, důvod, proč jsou například smyslové vjemy bolesti doprovázeny smutkem, vyprahlost

⁹⁰ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách*. Praha: OIKOYMENH, 2016, s. 37.

⁹¹ Tamtéž, s. 45.

⁹² DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 66.

⁹³ Tamtéž, s. 67.

nutkáním pít či pocity hladu pobízením k jídlu. Jediný důvod snad byl jen ten, že jsme tak naučeni od přirozenosti. Tedy že mezi tělesným pocitem a myšlenkou není vůbec žádná spřízněnost.⁹⁴

Později zkušenosti, ke kterým došel, v něm zviklaly důvěru ve smysly. Jak by bylo možné, aby člověk, který přišel o nějakou část těla, stále ještě pociťuje bolest. Descartes si proto není jist tím, že když on sám pociťuje bolest, opravdu existuje to, co ho bolí. Stejně tak nevěřil v to, co vnímá během spánku, když nemohl věřit ani smyslově vnímanému během bdění. Došel však k závěru, že když nyní zná svého původce a díky němu i sám sebe, neměl by vše bezmezně přijímat, ale ani o všem pochybovat.⁹⁵

A protože ví, že existuje, jeho přirozenost spočívá v tom, že je věc myslící. Má sice k sobě těsně připojené tělo, ale zároveň i jasnou a rozlišenou ideu sebe sama. Stejně jako je věcí myslící, a nikoliv rozlehlou a zároveň jeho tělo je věc rozlehlá, nikoliv myslící, je od svého těla odlišný, takže může existovat bez něj. Objevuje v sobě také schopnosti zvláštních módů myšlení, například schopnosti představování si a smyslového vnímání, bez kterých může chápat jasně sebe samého, ale nemůže je chápat bez sebe jako chápající substance. Cítí, že je v něm schopnost přijímání a poznávání idejí smyslově vnímatelných věcí, a zároveň také ví, že kdyby v něm nebo v něčem jiném nebyla schopnost vytváření těchto idejí, byla by mu schopnost poznávání a přijímání k ničemu. Avšak tyto ideje neutváří sám člověk, nýbrž něco mnohem dokonalejšího jako je Bůh. A protože on nikdy neklame, dal člověku sklon věřit, že ideje tělesných věcí přicházejí od nich samých. Tělesné věci tedy existují, ne však tak, jak je uchopujeme smysly, ale tak, jak je chápeme čistou matematikou.

Descartes říká, že na všem, co se naučil od přirozenosti, je něco pravdivé, neboť přirozeností je samotný Bůh či něco, jež je jím ustanovené. Uspořádání stvořených věcí a jeho vlastní přirozenost je soubor všeho, co od Boha má.⁹⁶ Od přirozenosti také ví, že nepatří ke svému tělu jako „lodník k lodi“, neboť vnímá smyslové vjemy jako bolest, hlad a žízeň. Je se svým tělem velmi pevně

⁹⁴ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 69.

⁹⁵ Tamtéž, s. 70.

⁹⁶ Tamtéž, s. 72.

propleten tak, že s ním tvoří jeden celek. Jinak by totiž nevnímal při poškození těla bolest smyslově, ale pouhou chápavostí jako lodník zrakem vnímá poškození lodi. Smyslové vjemy hladu, žízně a bolesti jsou tudíž jakési módy myšlení, které vznikají z jednoty a propletení duše s tělem.⁹⁷

Ona přirozenost, o které se Descartes již dříve zmiňoval, je nejen soubor všeho, co dostal od Boha, jenž obsahuje mnohé, jež patří jen k mysli, jako je vnímání toho, co se stalo a všeho, co je známé bez „pomoci těla“, či mnohé, jež se týká těla, jde zde o vše to, co dostal od Boha on jako složený z mysli a těla.⁹⁸ Tato přirozenost ovšem má omezenou dokonalost, neboť náleží člověku. Pro lepší vysvětlení Descartes dává příklad člověka, který je omámen chutí dobrého jídla, v němž je skrytý jed. Takový člověk je přirozeností podněcován k žádosti toho, co má příjemnou chuť, a ne k jedu, o kterém neví. Chybujeme v tom, k čemuž jsme nuceni přirozeností. Například když nemocný žádá nápoj nebo pokrm, který mu uškodí. Příčina této chyby je poškozená přirozenost nemocného, nikoliv že nemocný by měl od Boha omylnou přirozenost.⁹⁹

⁹⁷ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003. Tamtéž, s. 73.

⁹⁸ Tamtéž, s. 74.

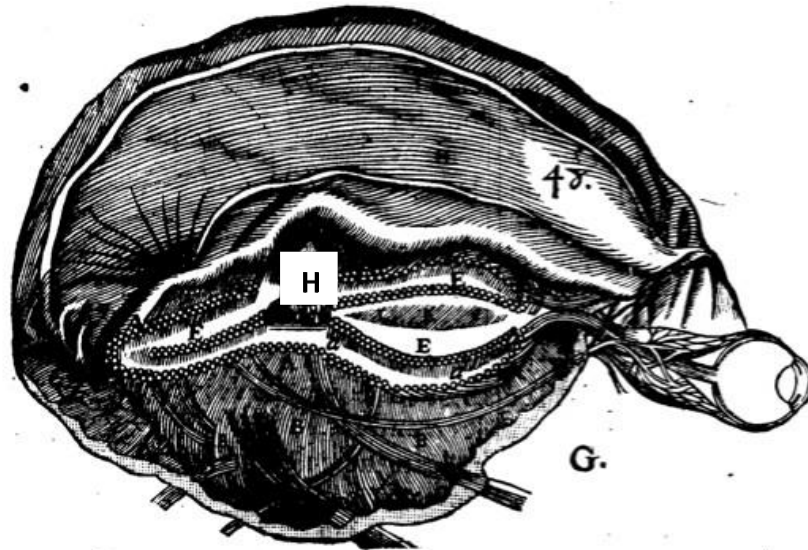
⁹⁹ Tamtéž, s. 75.

ODDĚLENÍ MYSLI OD TĚLA

Podle Descarta je velký rozdíl mezi tělem a myslí, neboť tělo je od přirozenosti dělitelné, ale mysl je vždy nedělitelná. I když se člověk snaží ji uvažováním rozdělit na části, není to možné, jde tedy o jednu celistvou věc. Přestože je celá mysl spojená s tělem, odnětím jakékoliv tělesné části se z myslí nic neztrácí. O schopnostech smyslového vnímání a chápání také nelze říci, že jsou části myslí, protože se jedná stále o jednu a tu samou mysl, která smyslově vnímá a chápe. Naproti tomu neexistuje žádná rozlehlá tělesná věc, která by se nedala pomyslně rozdělit na části. Mysl a tělo jsou tedy naprosto různé. Descartes si dále uvědomuje, že mysl není ovlivňována všemi částmi těla, ale pouze mozkiem, a to jen jeho malou částí a to tou, v které je tzv. společný smysl.¹⁰⁰

Onou malou částí mozku je šišinka neboli epifýza, která je umístěna uvnitř mozku a je podle Descarta zavěšena nad průchodem, kterým hybní duchové, jež jsou malé částičky krve, dostatečně malé na to, aby prošly tenkými žilami v mozku, komunikují z přední dutiny mozkové s těmi v zadní dutině mozkové. I ty nejmenší pohyby této žlázy mohou výrazně změnit průchod těchto hybných duchů a naopak, každá změna jejich průchodu může mít efekt na pohyb žlázy. Žláza se také může různě pohybovat působením duše, jejíž podstata je přijímat velké množství vjemů, což znamená, že má tolik různých vjemů, kolik existuje i pohybů v této žláze. A naopak mechanismus našeho těla je zkonstruován tak, že pokud se tato žláza jakýmkoliv způsobem pohne, ať už kvůli duši či jiné příčině, pohání okolní hybné duchy k mozkovým pórům, které je vedou skrze nervy ke svalům, a tím šišinka způsobuje, že duchové pohybují končetinami.

¹⁰⁰ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 77.

Představa epifýzy podle Descarta, jenž ukazuje, jak je šišinka (H) zavěšena ve středu mozkových komor.¹⁰¹

Stejně tak pokud si chce naše duše na něco vzpomenout, naše vůle způsobí, že se žláza nejdříve nakloní k jedné straně a potom ke druhé a tímto způsobem vede duchy do různých oblastí mozku, dokud nenajdou tu oblast, která obsahuje stopy po věci, na kterou si chceme vzpomenout. Tyto stopy spočívají v tom, že póry mozku, přes které si již dříve duchové udělaly cestu, se mohou znovu otevřít stejným způsobem, když duchové opět proudí k nim. A tak mohou vstoupit do těchto pórů snadněji, když na ně narazí, čímž v šišince způsobí specifický zvláštní pohyb, který pro duši představuje stejnou věc a nutí ji rozpoznat danou věc jako tu, na kterou si člověk chtěl vzpomenout.

Může však také dojít ke konfliktům, které se obvykle dějí mezi nižší a vyšší částí duše a to tak, že šišinka uprostřed mozku je tlačena na jedné straně duší a zároveň na straně druhé duchy. A tím dochází ke konfliktu mezi dvěma protichůdnými vůlemi, mezi silou, kterou duchové tlačí na žlázu tak, že duše

¹⁰¹ LOKHORST, Gert-Jan, "Descartes and the Pineal Gland", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/pineal-gland/>>.

touží po jisté věci a silou, kterou se snaží této věci vyhnout a vytváří tak nátlak na šišinku v opačném směru.¹⁰²

Descartes chápe lidské tělo jako stroj, který je Božím dílem, je mnohem lépe uspořádán a má v sobě mnohem pozoruhodnější pohyby než ve stroji, který může být vynalezen lidmi.

Kdyby existovaly stroje, které by byly podobné našim tělům a napodobovaly by naše jednání, mohly by sice konat řadu věcí lépe než lidé, ale selhaly by v některých jiných věcech, kde by bylo očividné, že nejednají na základě poznání, ale jen podle uspořádání svých „orgánů“, neboť rozum je univerzální nástroj, který můžeme využít při každé situaci, zatímco „orgány“ by vyžadovaly pro každou činnost zvláštní uspořádání, čímž by bylo podle Descarta v podstatě nemožné, aby stroj v sobě měl dostatečné množství různých uspořádání na to, aby se mohl dokonale přizpůsobit všem životním situacím, jako my lidé za vedení rozumu.¹⁰³

Dále Descartes pozoruje, že naše tělo má takovou přirozenost, že žádná z jeho částí nemůže být pohnuta jinou vzdálenější částí tak, aby nebyla stejně pohnuta každou z těch, které jsou mezi nimi. Ze svých poznatků fyziky usuzuje, že když smyslově vnímáme například bolest nohy, daný smyslový vjem vzniká prostřednictvím nervů nacházejících se v celém údu, které jako provazy vedou až do mozku. Když se za ně táhne v noze, táhnou také za malé části v mozku, k nimž doléhají, a tak vzniká pohyb, který ovlivňuje mysl smyslovým vjemem bolesti.¹⁰⁴ I když se například nic nedotkne části ležící v noze, ale nějaké z prostředních částí, vznikne v mozku úplně stejný pohyb, který by byl vyvolán, kdyby vznikl v noze a mysl tak bude smyslově vnímat stejnou bolest. Lze tedy říci, že každý z pohybů, které vznikají v dané části mozku, která ovlivňuje mysl,

¹⁰² LOKHORST, Gert-Jan, "Descartes and the Pineal Gland", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/pineal-gland/>>.

¹⁰³ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách*. Praha: OIKOYMENH, 2016, s. 43.

¹⁰⁴ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 77.

přináší vždy nějaký smyslový vjem, který především vede k uchování lidského zdraví.¹⁰⁵

VLIV DESCARTA NA DALŠÍ AUTORY

Descartes se ovšem setkal s vlnou kritiky své filozofie. Jen několik lidí přijalo jeho teorii o epifyze jako „sídlo“ duše. Niels Steensen (1669) poukázal na to, že o mozku nevíme skoro nic.¹⁰⁶

Descartův racionalismus je problematický hned ve dvou ohledech. Právě on inicioval tzv. epistemologický obrat, tedy obrat od bytí k možnostem a způsobu pravdivého poznání, čímž ovlivnil i další vědecké oblasti. Například etika se často spíše zabývala tím, jak poznat dobro než tím, co dobro vlastně je. S cílem dosáhnout jistoty svých poznatků byl Descartes zodpovědný za neúplnou charakterizaci racionalismu, a to nejen etymologicky, ale i ve spojitosti s tvrzeními o rozumu. Druhý problematický aspekt Descartova racionalismu je obtížnější vyřešit, neboť spočívá v tvrzení, že veškerá pravda i ta, kterou považujeme za nutnou, závisí na Boží vůli. Tvrdil, že nutná pravda závisí na Boží neomezené vůli, čímž i tvrzení, která jsou nyní logicky protichůdná, mohou být, kdyby Bůh chtěl, pravdivá.

Samotný rozum se již nezdá tak spolehlivý, naopak zkušenost by se mohla jevit jako jediný způsob, jak určit, který ze světů, i mimo logiku, vytvořil dokonalý Bůh. Jen málo karteziánů následovalo Descarta v tomto radikálním směru. Přesto Descartes považoval svoji filozofii za základ své fyziky a celého svého systému.

Jedním z autorů, kteří navázali na Descartovy myšlenky je Benedikt Spinoza, který ještě více rozvinul jeho filozofii. Právě Spinozův popis substance je považován za rozpracování Descartovy metafyziky, existují však významné rozdíly mezi nimi. Téměř vždy je odlišnost Spinozy od Descarta projevem čistší

¹⁰⁵ DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 78.

¹⁰⁶ LOKHORST, Gert-Jan, "Descartes and the Pineal Gland", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2018 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/pineal-gland/>>.

formy racionalismu, než byla ta Descartova. Velmi radikálně nahradil Descartův pluralismus substancí monistickým pojetím, tedy že existuje jedna jediná substance, kterou je Bůh, identický s přírodou. Zatímco pro Descarta je tělo formou rozlehlé substance, pro Spinozu jsou tělo i mysl módy jedné jediné substance.

Spinoza dospěl k tomuto postoji zásadně nekarteziánskými popisy atributů neboli kvalit. Zatímco Descartes byl toho názoru, že dvě látky stejného druhu mohou sdílet jeden hlavní atribut, Spinoza to odmítal. Naopak říkal, že kterékoliv dvě látky musí být rozlišovány buď podle svých atributů, nebo podle svých módů. A protože jsou módy samy o sobě ontologicky i kauzálně závislé na substancích, kterých se týkají, nemohou pro ně být individuálním principem. A proto musí samy atributy individualizovat substance, ne pouze druhy substancí, jak tvrdil Descartes. Stejně jako Descartes měl za to, že každá substance je charakterizována pouze jedním jediným hlavním atributem, Spinoza říkal, že substance musí mít nekonečné kvality. Tvrdil, že substance je čisté a naprosto neomezené bytí. Musí proto vlastnit jak kvality neomezené, tak i všechny kvality. A protože substance je charakterizována nekonečnými atributy, a žádné dvě látky nemohou sdílet jeden atribut, z toho vyplývá, že může existovat jenom jedna substance.

Descartes používá pojem substance jak pro Boha, tak i pro látky jím stvořené. Spinoza však popřel, že substance může být dvojnásobný pojem. Tím Spinoza odstranil dvě asymetrie v Descartově metafyzice, jak mezi Boží a Bohem stvořenou substancí, tak mezi substancí rozlehlou a myslící.

Když Spinoza souhlasil s Descartem, že Bůh je příčinou všech věcí, nepovažoval ho za nadpřirozenou příčinu vytvářející vesmír „zvenčí“ skrze vůli, ale jako imanentní příčinu, kterou se vesmír rozvíjí ze své vlastní nezbytnosti.

Pro Descarta jsou mysl a tělo, i když těsně spojené, zásadně odlišné. Spinoza odmítl podstatu mysli a těla a považoval je za módy jedné substance. Na mysl a tělo nahlíží jako na stejné věci pojaté dvěma různými způsoby –

trvalé shluky kvalit ve vesmíru jsou těla, ideje těchto těl jsou myslí. U Spinozy se pojem ideje vztahuje pouze k lidské myslí na rozdíl od Descartova pojetí.¹⁰⁷

Dalším, kdo navázal na Descartovo učení, byl Gottfried Wilhelm Leibniz. Karteziánskou tezi, že pravdy jsou jako výtvořy závisující na Boží vůli, Leibniz odmítal. Tvrdil, že Descartovy metafyzické myšlenky lze nalézt již u Platóna a Aristotela.¹⁰⁸ Leibnizova kritika Descarta byla zaměřena především na karteziánský popis těla a tělesné substance. Podle Descarta je podstatou těla rozlehlost, což by znamenalo, že tělesná substance je nějaký geometrický objekt vyrobený klidně i z betonu, který má nějaký tvar, velikost a je v pohybu. Leibniz ale přišel na dva problémy vyplývající z této koncepce. Zaprvé, tím, když Descartes tvrdil, že podstatou těla je rozlehlost, souhlasí s tím, že hmota je nekonečně dělitelná. Kdyby tomu tak bylo, pak by člověk nemohl dospět k jednoduchým jednotám (monádám), jež jsou nejmenší ontologické jednotky a jsou nedělitelné. A zadruhé, pokud je hmota pouze rozlehlá, pak v její přirozenosti neexistuje žádný zdroj aktivity. Pokud by tomu tak bylo, potom by se tělesné objekty nedaly považovat za substance, protože každé těleso je komplex silových center. Pro Leibnize na rozdíl od Spinozy neexistuje jedna jediná substance, ale naopak mnohost substancí a každá z nich je spontánně činná.¹⁰⁹

Leibniz také pozoroval, že existuje jakási předem stanovená harmonie ve vztahu myslí a těla. Pro lepší pochopení dává příklad dvou visících kyvadel uchycených v jednom bodu. Podle něho by se dalo předpokládat, že pohyb je přenášen od jednoho kyvadla ke druhému přes bod uchycení, nebo si také můžeme představit, že Bůh způsobuje pohyb kyvadla a zajišťuje tak jejich synchronicitu, či snad, že Bůh stvořitel stvořil kyvadla (svět) tak dokonale, že se podle své vlastní přirozenosti pohybují v dokonalé harmonii. Leibniz se zastává třetí teze.

¹⁰⁷ DEA, Shannon, WALSH, Julie and Lennon, Thomas M., "Continental Rationalism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/continental-rationalism/>>.

¹⁰⁸ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 94.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 139.

Pro mysl a tělo platí, že vytváří jednotu, ale neinteragují. Duše a tělo nejsou reálně sjednoceny ve smyslu, který navrhuje Descartes. Neboť i když budou například vnímání a chutě nezávislé na těle, stále budou odpovídat činností konkrétního těla, se kterým jsou spojeny a budou v dokonalé harmonii se všemi ostatními substancemi v tělesném světě.

Zatímco Descartes tvrdil, že Bůh je bytost, která má jak všechny dokonalosti, tak i esenci dokonalosti a proto existuje, Leibniz říkal, že je potřeba ukázat, že taková bytost může existovat, tedy že musí mít v sobě všechny dokonalosti. Ve své eseji Leibniz definuje dokonalost jako jednoduchou kvalitu, která je pozitivní a absolutní a vše, co vyjadřuje je neomezené.¹¹⁰

¹¹⁰ LOOK, Brandon C., "Gottfried Wilhelm Leibniz", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/leibniz/>>.

ZÁVĚR

Descartova práce je všeobecně velmi cenná, čerpalo z ní mnoho filozofů novověkého období. Inspiroval také celou řadu následovníků, kteří se snažili rozvíjet jeho metafyziku, epistemologii, přírodní filozofii a etiku. Descartes však nikdy nedokončil svoji koncepci do posledních detailů. I přestože publikoval svoji metafyziku a fyziku, jeho vysvětlení zejména biologických jevů zůstalo nedokončeno, stejně jako jeho morální teorie. Přesto však měl Descartes velký vliv na filozofické směry, které následovaly.¹¹¹

Mnoho z nich ho zprvu následovalo, bylo ovlivněno jeho myšlením, ale vytvořilo si vlastní, odlišné koncepce, jako byl Spinoza a Leibniz. Snad nejhlubší efekt měl Descartes na ranou moderní epistemologii a metafyziku, kde učenci vycházeli z myšlenky prozkoumat znalosti ve smyslu určení obsahu a míry lidského poznání.

Ve druhé a třetí meditaci vykládá Descartes nejvýznamnější a nejzásadnější myšlenky celého svého učení, tedy o nepochybnosti úvahy „cogito“ potřebné k zajištění spolehlivosti myšlenkového vnímání a o existenci dokonalé bytosti, tedy Boha. Ve druhé meditaci také píše, že zná obsah své mysli včetně smyslových zkušeností, které závisí na spojení mysli a těla.

Descartův vliv zasáhl i do oblasti optiky, fyziky a matematiky. Tak jako filozofové z dob minulých, tak i nové generace se obrací k Descartovým poznatkům.¹¹²

¹¹¹ GARBER, D. 1998, 'Descartes, René (1596–1650)' In: *Routledge Encyclopedia of Philosophy, Taylor and Francis*, viewed 6 June 2020, <<https://www.rep.routledge.com/articles/biographical/descartes-rene-1596-1650/v-1>>. doi:10.4324/9780415249126-DA026-1

¹¹² HATFIELD, Gary, "René Descartes", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/descartes/>>.

SEZNAM LITERATURY

ABLONDI, Fred. *Reading nature's book: Galileo and the birth of modern philosophy*. New York: Peter Lang Publishing, 2016. ISBN 978-1-4539-1631-5.

ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Praha: Svoboda, 1986. Členská knihnice (Svoboda).

BEČVÁŘ, Jindřich. *René Descartes, milovník rozumu*. Praha: Prometheus, 1998. ISBN 80-7196-082-9.

DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-084-X.

DESCARTES, René. *Princípy filozofie*. Přeložil Július ŠPAŇÁR. Bratislava: Pravda, 1987.

DESCARTES, René. *Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách*. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-212-7.

GLOMBÍČEK, Petr a Jan KUNEŠ (eds.). *Cogito, ergo sum*. Praha: Filosofia, 2006. ISBN 80-7007-232-6.

GORFUNKEL', Aleksandr Chaimovič. *Renesanční filozofie*. Praha: Svoboda, 1987. Členská knihnice (Svoboda).

HORYNA, Břetislav. *Filosofie skepse*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2008. ISBN 978-80-7182-268-4.

HUSSERL, Edmund. *Karteziánské meditace*. Praha: Svoboda, 1968. Filosofie a současnost.

KOYRÉ, Alexandre. *Rozhovory nad Descartem*. Praha: Vyšehrad, 2006. Krystal (Vyšehrad). ISBN 80-7021-835-5.

LONG, A. A. *Hellénistická filosofie: stoikové, epikurejci, skeptikové*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Dějiny filosofie (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-077-7.

MÁCHA, Karel. *Cartesius*. 2. vyd., 1. vyd. v nakl. Petrov. Brno: Petrov, 1991. Speranza. ISBN 80-85247-08-9.

- MONTAIGNE, Michel de. *Eseje*. 2. vyd., 1. vyd. v ERM. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-12-7.
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie 1: starověk a středověk*. Praha: Votobia, 1998. ISBN 80-7220-063-1.
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie 2: novověk*. Praha: Votobia, 1999. ISBN 80-7220-064-X.
- ROBERTSON, A. T. *Racionalismus v teorii a praxi*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1960.
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I*. Praha: Oikoymenh, 2001. Dějiny filosofie (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-039-4.
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Praha: Oikoymenh, 2004. Dějiny filosofie (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-109-9.
- SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. Brno: Barrister & Principal, 1999. ISBN 80-85947-29-3.
- SOBOTKA, Milan. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1993. ISBN 80-7007-030-7.
- SOBOTKOVÁ, Alena, KRÁLOVÁ, Magda, ed. *Filosofické dílo René Descartesa*: [soubor úvah z mezinárodní konference k 400. výročí narození René Descartesa konané ve dnech 23.-24. září 1996 v Praze]. Praha: Filosofia, 1998. ISBN 80-7007-114-1.
- SVITÁK, Ivan. *Montaigne*. Přeložil Alena ŠABATKOVÁ. Praha: Orbis, 1966. Portréty (Orbis).

DIGITÁLNÍ ZDROJE

DEA, Shannon, WALSH, Julie and Lennon, Thomas M., "Continental Rationalism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/continental-rationalism/>>.

GARBER, D. 1998, 'Descartes, René (1596–1650)' In: *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Taylor and Francis, viewed 6 June 2020, <<https://www.rep.routledge.com/articles/biographical/descartes-rene-1596-1650/v-1>>. doi:10.4324/9780415249126-DA026-1.

HATFIELD, Gary, "René Descartes", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/descartes/>>.

LOKHORST, Gert-Jan, "Descartes and the Pineal Gland", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/pineal-gland/>>.

LOOK, Brandon C., "Gottfried Wilhelm Leibniz", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/leibniz/>>.